
MUZEJI KOT PROSTORI SKRBI ZA PRIHODNOST NAŠEGA PLANETA

Tina Palaić

211

Muzeji postajajo vedno bolj vznemirljive institucije, ki posameznikom in družbenim skupinam ponujajo platformo za sodelovanje, dialog in iskanje rešitev za aktualne izzive. So odprti prostori, v katerih se dediščina in preteklost uporabljata kot vir znanja in navdiha za razmisleke o sedanjosti in prihodnosti. Med temami, ki jih v zadnjem času muzeji v evropskem prostoru pogosto odpirajo in prepletajo s svojimi zbirkami, so zmanjševanje neenakosti med družbenimi skupinami, migracije in vprašanja državljanstva, rasizem in ksenofobija, enakost spolov in seksualne orientacije, odgovorna proizvodnja in potrošnja, soočanje s podnebnimi spremembami. Gre za odzivanje na ključne probleme sedanjega časa, katerih reševanje zahteva ozaveščenost večje množice ljudi in njihovo pripravljenost za sodelovanje. Muzeji s temi vsebinami uresničujejo svojo izobraževalno vlogo in so del mreže tistih institucij, ki prispevajo k družbenim spremembam.

K tovrstnim prizadevanjem je prispevala tudi razstava *Izginjajoči svet – ohranimo naše morje* (februar – junij 2020) v Narodnem muzeju Slovenije, na kateri so bile na ogled podmorske fotografije Iveta Šoše, poklicnega potapljača in podvodnega fotografa. Avtorji razstave so želeli opozoriti obiskovalce, da je zaradi človekovih ravnanj pod morsko gladino vse manj življenja, v ta namen pa so pripravili tudi bogat obrazstveni program, ki je zajemal predavanja, vodene ogled ter delavnice za družine ter vrtčevske in osnovnošolske otroke. To besedilo je nastalo ob pripravi na predavanje, h kateremu so me avtorji razstave prijazno povabili, izvedla pa sem ga 9. junija 2020. V prispevku bom najprej orisala kontekst, ki je podlaga muzejskemu delovanju na področju soočanja s podnebnimi spremembami, nato bom predstavila različna področja, na katerih lahko muzeji prispevajo k varovanju okolja, ter opisala nekaj izbranih primerov razstav in obrazstavnih programov s to tematiko. Prispevek bom zaključila s predstavitvijo evropskega projekta *Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi (Taking Care)*, ki ga izvajamo v Slovenskem etnografskem muzeju (SEM), odpira pa kompleksen preplet soočanja zunajevropskih zbirk in podnebnih sprememb.

Razstava *Izginjajoči svet – ohranimo naše morje* (foto: Renny Rovšnik, 2020)

Muzeji in podnebne spremembe – vsebinski izziv?

Razumevanje muzejev kot za javnost odprtih, nepridobitnih, stalnih ustanov v službi družbe in njenega razvoja, ki zaradi preučevanja, vzgoje in razvedrila pridobivajo materialne dokaze o ljudeh in njihovem okolju, jih hranijo, raziskujejo, o njih posredujejo informacije in jih razstavljajo (Icomov kodeks muzejske etike 2005: 9), muzeje usmerja k obravnavi perečih družbenih izzivov, kot so tudi podnebne spremembe. Muzejski prispevek k razvoju družbe temelji na bogatem znanju o naši preteklosti, ki ga hranijo muzeji tako v obliki zbirke predmetov kot vsebin nesnovne dediščine, ki zajema znanja, prakse in vrednote. Podnebne spremembe so obsežen in kompleksen pojav, ki vpliva na ekonomijo, politiko, družbeno življenje in kulturo, prav tako pa tudi na izginjanje naravne in kulturne dediščine. Muzeji imajo pri soočanju z okoljskimi katastrofami in blaženju njihovih posledic več pomembnih nalog: obiskovalcem posredujejo znanstvena spoznanja, organizirajo diskusije o tej temi na nacionalni in mednarodni ravni, spodbujajo ljudi k spremembam vsakodnevnih praks in navad, krepijo skupne iniciative, sodelujejo pri reševanju ogrožene dediščine, poleg tega pa lahko tistim, na katere podnebne spremembe že vplivajo, pomagajo najti lastne načine soočanja in življenja s temi spremembami.

Mnogi muzeji se pri svojem delovanju opirajo na cilje trajnostnega razvoja Združenih narodov, ki so jih svetovni voditelji sprejeli leta 2015 na srečanju organizacije v New Yorku.¹ Gre za t. i. *Agendo 2030 za trajnostni razvoj*,² ki jo podpisniki razumejo kot pot do boljše prihodnosti za ljudi in planet kot celoto. Med cilji je tudi sprejetje ukrepov za boj proti podnebnim spremembam in njihovim posledicam. K delovanju proti podnebnim

¹ Gl. npr. švedski konzorcij Nacionalnih muzejev svetovne kulture, <<https://www.varldskulturmuseerna.se/en/about-us/sustainability/>> [24. 8. 2021].

² <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateral/razvojno-sodelovanje/publikacije/Agenda_za_trajnostni_razvoj_2030.pdf> [24. 8. 2021].

spremembam se je zavezal tudi UNESCO, ki je na 39. generalni konferenci sprejel *Strategijo za delovanje proti podnebnim spremembam 2018–2021* (2017), ki predvideva krepitev izobraževanja, znanosti, kulture in komuniciranja informacij o podnebni krizi, poleg tega pa tudi promocijo kulturne raznolikosti in varovanja dediščine. UNESCO daje pri varovanju in ohranjanju kulturne dediščine, ki jo ogrožajo podnebne spremembe, poseben poudarek na lokalna tradicionalna znanja o naravnih fenomenih, ki so lahko vir za iskanje bolj trajnostnih rešitev. Na 31. generalni skupščini Mednarodnega muzejskega sveta ICOM so sprejeli resolucijo *Odgovornost muzejev do krajine* (2016), ki muzeje in okolje razume kot osnovne elemente fizičnega, naravnega, družbenega in simbolnega okolja človeštva. Muzeji so del okolja, v katerem delujejo, umeščajo se v določeno lokalnost, muzejske zbirke in nesnovna dediščina so z okoljem tesno povezane. Zato imajo muzeji do okolja posebno odgovornost, ki jim nalaga dve nalogi: skrb za ohranjanje dediščine ob upoštevanju trajnostne razvojne perspektive za lokalno območje ter skrb za podobe in predstavljanje okolja in pokrajine v muzejskih pripovedih.

Muzeji se med seboj razlikujejo glede na vrsto zbirk, ki jih hranijo, in vsebine, ki jih v svojih predstavitvah in interpretacijah prednostno obravnavajo. Nekateri muzeji, predvsem prirodoslovni in muzeji znanosti, lažje naslavljajo tematiko podnebnih sprememb, v svoje delovanje pa jo lahko na različne načine umestijo vsi – četudi zgolj z razmislekom o lastnih trajnostnih praksah.

Vloga muzejev pri varovanju okolja

Varovanje dediščine, na katero vplivajo podnebne spremembe

Pomembna naloga muzejev je varovati dediščino, ki je ogrožena zaradi delovanja naravnih pojavov, kot so suša, poplave, požari, dvigovanje morske gladine in drugi. Slikovit primer so poplave v Benetkah, pri katerih kristali soli uničujejo stenske slikarije in freske v mnogih zgodovinskih stavbah in muzejih. Nemški restavrator Sven Taubert je v intervjuju za nemški Deutsche Welle opozoril na pomen načrtovanja ukrepov pri njihovem ohranjanju (Schmidt 2019). Težava pri soočanju s posledicami podnebnih sprememb pa ni le izguba dediščine, temveč z njo tudi krhanje identitete določene skupnosti, ki je nosilka te dediščine. Ko izginjata oziroma se spreminjata naravno okolje in materialna kultura, prihaja do izgube znanj, vrednot in praks, ki tvorijo nesnovno dediščino. Na to opozarja tudi projekt *Dediščina na robu*,³ v katerem sodelujejo ICOMOS (Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja), Google in CyArk (nevladna organizacija, ki skrbi za digitalizacijo dediščine). Projekt je doslej predstavil pet spomenikov UNESCO-ve svetovne dediščine, ki je ogrožena zaradi podnebnih sprememb, pripravili so 3D modele območij, stavb in posameznih elementov dediščine, opozorili na različne načine, kako se lokalne skupnosti in kulturne institucije soočajo z izzivi ohranjanja te dediščine, ter poudarili pomen vključevanja lokalnega prebivalstva v boju za njihovo ohranitev.

Izobraževanje in aktivacija občinstva

Vloga muzejev je ozaveščati, izobraževati in spodbujati ljudi k vključevanju v

---

³ <<https://artsandculture.google.com/project/heritage-on-the-edge>> [24. 8. 2021].

razprave o pomenu varovanja okolja in možnostih blaženja podnebnih sprememb. To lahko muzeji počnejo na različne načine, njihovo najpomembnejše orodje pa so razstave, ki lahko z izbiro teme in predmetov osvetljujejo vprašanja okolja in še zlasti spodbujajo ljudi k razmisleku o njihovih vsakdanjih praksah in vlogi pri skrbi za okolje. Ljudi pa lahko v muzejih ozaveščajo še s predavanji, delavnicami, umetniškimi instalacijami in intervencijami v prostor, pomembno mesto pa zaseda skupno razvijanje trajnostnih rešitev z obiskovalci. Obiskovalci oziroma sodelavci v muzejskih projektih lahko skupaj s kustosi raziskujejo dediščino in na njeni podlagi iščejo ustreznejše prakse in trajnostne rešitve za boljšo prihodnost planeta.

214 Zmanjševanje lastnega okoljskega odtisa

Muzeji lahko na več različnih načinov skrbijo za lasten manjši okoljski odtis, s čimer se krepi njihova integriteta, hkrati pa so pomemben zgled in spodbuda ljudem pri tem početju. V nadaljevanju bom nanizala nekaj predlogov, ki segajo na različne ravni delovanja muzejev, od vzdrževanja razstavnih hiš do delovanja samih zaposlenih. O nekaterih med njimi smo se pogovarjali v okviru projekta *Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi*, nekatere pa ponujajo avtorji na portalih MuseumNext⁴ in Ki Culture.⁵

Pomembno je, da muzeji skrbijo za energetske učinkovitost razstavnih (in upravnih, če so ločene) stavb, kar med drugim vključuje njihovo ustrezno izolacijo in učinkovito osvetljavo (npr. sistem ugašanja luči, ko v prostoru ni obiskovalcev; uporaba LED svetil).

Vitrine v skladišču SEM, ki jih vnovično uporabimo na različnih razstavah (foto: Dokumentacija SEM, 2021)

⁴ <<https://www.museumnext.com/>> [24. 8. 2021].

⁵ <<https://www.kiculture.org/>> [24. 8. 2021].

Če je le mogoče, lahko muzeji namestijo sončne celice in tako sami poskrbijo za del energije, ki jo potrebujejo, prav tako lahko streho stavbe spremenijo v zeleno površino. Drugo področje je skrb za zmanjševanje odpadkov. Mnogi muzeji v tujini prehitro zavržejo informacijsko opremo (računalnike, projektorje in zaslone za predvajanje video vsebin na razstavah), ki še deluje, smiselno bi bilo poskrbeti za njeno uporabo, dokler se ne pokvari, in kasneje za njeno recikliranje. Na recikliranje pri razstavnih opremi, kot so na primer razstavne vitrine, opozarjajo mnogi, saj se ta prehitro zavrže oziroma jo ob večini novih razstav nadomesti nova. Pomisleki so tudi glede pogostosti pleskanja sten razstavnih prostorov, kar bi bilo smiselno zamenjati z bolj trajnostnimi rešitvami, kadar je to mogoče. Pomembno je tudi, da se v muzeju ob pripravi razstav in organizaciji različnih dogodkov izogibajo uporabi plastičnih izdelkov za enkratno uporabo, da se manj tiska na papir in da se obiskovalcem omogoči, da ponovno napolnijo svoje stekleničke z vodo. 215

Zaposleni v muzejih lahko spremenijo tudi svoje vsakodnevne prakse. Muzej jih lahko spodbuja k vsakodnevni uporabi koles ali javnega prevoza za prihod v službo in odhod iz službe, kadar pa morajo potovati dlje, pa lahko namesto letalskega prevoza uporabijo vlake ali avtobuse. Nekateri predlagajo – kar bo v času po pandemiji covid-19 najbrž postalo bolj pogosto – da se namesto srečanj v živo ta organizirajo prek spleta.

Opozorjanje na okoljsko problematiko v slovenskih muzejih

Ob pripravi predavanja sem pregleдалa dejavnosti nekaterih slovenskih muzejev v zadnjih desetih letih, s katerimi so opozarjali na pomen varovanja okolja in razvijanja trajnostnih praks. V nekaterih primerih je bila ta tematika izražena posredno, v drugih je bila postavljena v ospredje. V nadaljevanju bom na kratko predstavila izbrane razstave in obrazstavne programe ter očrtala njihov namen.

Razstava *Orinoco: Indijanci amazonskega deževnega gozda* v SEM (foto: Dokumentacija SEM, 2011)

V SEM smo med letoma 2011 in 2012 postavili na ogled razstavo *Orinoco: Indijanci amazonskega deževnega gozda*, ki je predstavila bogato materialno kulturo staroselskih ljudstev ob Orinoku. Razstavljeni so bili predmeti, izdelani iz naravnih materialov, ki se po uporabi v naravo tudi vrnejo, kar kaže na razumevanje teh ljudstev, da sta človek in narava prepletena. Vodja projekta je bila Nina Zdravič Polič, ki je ob razstavi zasnovala interdisciplinarno delavnico *Zgodbe lesa*, pri kateri so sodelovali Visoka šola za dizajn, Gozdarski inštitut Slovenije in podjetji Riko hiše in Breza Commerce. Namenjena je bila študentom, ki so raziskovali sonaravno bivanje staroselcev ter poskušali določiti uporabnost teh znanj za slovenski prostor. Njihovo dediščino so uporabili kot navdih za oblikovalske izdelke s pomembnimi sporočili za naš prostor.

216

V Slovenskem šolskem muzeju so na razstavi *Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri* (2014–2016) predstavili bogato zgodovino šolskih vrtov na Slovenskem, ki so bili v drugi polovici 19. stoletja kot učni pripomočki del skoraj vsake šole. Danes se ideja šolskih vrtov ponovno obuja v številnih vzgojno-izobraževalnih ustanovah, kar je bilo domiselno vključeno na razstavo, saj so se predstavili Šolski ekovrtovi Inštituta za trajnostni razvoj in Šolske vrtilnice v okviru Ekošol. Avtorica razstave kustodinja Slovenskega šolskega muzeja Mateja Ribarič je poudarila pomen lokalno pridelane hrane in izobraževanja za trajnostni razvoj. Za vzpostavljanje ravnovesja med človekom in naravo bi morali vrtove uvesti v vsak vrtec in šolo. Te ideje so v muzeju krepili tudi z bogatim obrazstavnim programom.

V Muzeju za arhitekturo in oblikovanje že vrsto let v svoje razstave in dogodke vključujejo tematiko varovanja okolja in razvoja trajnostnih praks. Za to predstavitev sem izbrala projekt *Simbiocen* iz leta 2017, ki je bil del programa BIO 25. Avtorja projekta Gaja Mežnarič Osole in Andrej Koruza sta se ukvarjala z dominantnimi invazivnimi rastlinami, pri čemer sta obravnavala drevo pajesen in njegovo možno vlogo v našem

Razstava *Naše malo veliko morje* (foto: Ciril Mlinar Cic, 2017)

prostoru. Iz lesa pajesena sta izdelala lesene panje z zeleno streho ter jih naselila s kranjskimi čebelami. Panje sta razstavila pred Muzejem za arhitekturo in oblikovanje, podstrežje muzeja pa spremenila v začasen delovni prostor, ki sta ga opremila s pohištvom, izdelanim iz biomase invazivnih rastlin. Obiskovalce muzeja sta na predavanjih in delavnicah seznanjala s praktičnimi in teoretičnimi znanji o sodobnih okoljskih izzivih in priložnostih, ki jih prinašajo invazivne rastline.

Razstava *Naše malo veliko morje* (2016–2021), ki so jo pripravili v Prirodoslovnem muzeju Slovenije, je predstavila morje kot pomemben del slovenske naravne dediščine. Avtorji razstave (vodja projekta je bila dr. Staša Tome) so osvetlili nastanek in razvoj morja ter življenja v njem, pri tem pa opozorili, da na biotsko raznolikost v morju vplivajo številni dejavniki, predvsem slanost, temperatura, svetloba in pritisk. Poudarili so vlogo morja kot vir dobrin za človeka, hkrati pa opozorili na negativne posledice intenzivnega lova ribjih populacij, ki prispeva k izumiranju več vrst rib. Razstavo odlikujejo interaktivni elementi, ki obiskovalcu omogočajo raziskovanje in doživljanje morskega in podmorskega sveta, s čimer želijo avtorji senzibilizirati obiskovalce za razmislek o neustreznih ravnanjih človeka, ki vplivajo na skrb vzbujajoče stanje morja in življenja v njem.

217

Zanimiva je bila tudi eksperimentalna razstava Muzeja novejše zgodovine Celje *Nevidno življenje odpadkov* (2019), ki je bila del interdisciplinarnega projekta s prav takim naslovom. Razstava je nastajala pred samo muzejsko stavbo, ko so jo nekaj mesecev soustvarjali mimoidoči, ki so svoje smeti odlagali v tam postavljene zabojnike. Z njo so ljudi opominjali na naše vsakdanje prakse, o katerih pogosto ne razmišljamo, imajo pa svoje realne učinke in posledice. Avtorja razstave Sebastjan Weber in Urška Repar sta z njo želela opozoriti na problematiko odpadkov, ki jih je danes vse več, ter spodbuditi ljudi k razmisleku o tem, kako zmanjšati njihovo količino oziroma jih v celoti prenehati ustvarjati.

Evropski projekt Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi v Slovenskem etnografskem muzeju

SEM se kot partner v evropskem projektu *Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi* (oktober 2019–september 2023) umešča v sodobne razprave in razmisleke o podnebnih spremembah in njihovih posledicah. Projekt gradi na partnerski mreži desetih muzejev, vzpostavljeni v okviru projekta *SWICH – Delitev sveta vključenosti, ustvarjalnosti in dediščine* (november 2014–september 2018), ki so se ji pridružili še trije evropski etnografski muzeji. Vse sodelujoče ustanove hranijo in predstavljajo (tudi) zunajevropske zbirke, ki so v središču projektnih aktivnosti. Projekt sofinancira Evropska unija v programu Ustvarjalna Evropa, pri njegovem izvajanju pa svetuje agencija za upravljanje s projekti EU Culture Lab iz Tervurna v Belgiji.

Projekt *Etnografski in muzeji svetovnih kultur kot prostori skrbi* je bil zasnovan kot odziv na podnebno dogajanje, ki poraja strah in tesnoba glede prihodnosti našega planeta. Številne naravne katastrofe, kot so poplave, hurikani, suše, vročinski valovi in gozdni požari, uničujejo naravno okolje, krepijo neugodno življenjsko situacijo najranljivejših ljudi, predvsem staroselcev in nekdanj koloniziranih ljudstev, in vplivajo na propadanje ter v nekaterih primerih celo izginjanje svetovne dediščine. Ključno vprašanje

projekta je, kako lahko muzeji kot družbene ustanove, katerih nalogi nista le hranjenje in predstavljanje dediščine, temveč tudi aktivno delovanje za sedanjost in prihodnost, uporabijo zunajevropske zbirke kot vir znanja in vrednot, ki nas lahko usmerijo v trajnejšo prihodnost. Projektne partnerji so kot vodilo pri aktivnostih določili koncept skrbi, ki so ga opredelili kot vsako dejanje, ki prispeva k ohranjanju našega planeta z namenom dobrega življenja vseh živih bitij. Izziva, ki se postavljata pred izvajalce aktivnosti, sta vsaj dva. Kako lahko skrbimo za nosilce dediščine in tradicionalnih znanj, medtem ko skrbimo in ohranjamo njihove predmete? Kako uporabiti znanje, ki ga vsebujejo zunajevropske zbirke, ne da bi pri tem ponovno perpetuirali kolonialni pristop in to dediščino uporabili za lastne namene?

218

Partnerji v projektu poudarjajo metodološki pristop, ki zagovarja sodelovalno raziskovanje in ustvarjanje vsebin ob hkratnem širjenju diskurzov, ki interpretirajo dediščino. Zunajevropske zbirke bodo obravnavali v sodelovanju med muzejskimi kustosi, restavratorji in konzervatorji, raziskovalci iz izvornih skupnosti, od koder so zunajevropske zbirke v muzejih, aktivisti in umetniki, namen skupnega delovanja pa bo iskanje načinov za trajnostnejše oblike našega življenja na planetu. Projekt je razdeljen v pet delovnih paketov, ki obsegajo vzpostavitev teoretičnega okvira za delovanje muzejev kot prostorov skrbi za dobrobit planeta, restavratorske in konzervatorske prakse, prepoznavanje in uporabo ekološkega znanja v zunajevropskih zbirkah v sodelovanju z različnimi deležniki s poudarkom na vključevanju staroselskih skupnosti in razmišljanje o rešitvah za trajnostno naravnano prihodnost. Izvedli bodo vrsto dogodkov, med njimi konference, delavnice, manjša srečanja partnerskih muzejev, rezidence umetnikov in aktivistov ter eksperimentalne razstave, ob tem pa bodo izdali različne publikacije.

V SEM sodelujemo v treh delovnih paketih projekta. V sklopu paketa *Skrb v svetu, ki ga delimo z Drugimi / Skrb v prekarnem svetu* smo med julijem in septembrom 2021 organizirali rezidenco aktivistke in raziskovalke Kanike Gupta iz Univerze v New Delhiju v Indiji, ki je preučevala indijsko zbirko SEM, nato pa je z vrsto aktivnosti poskusila povezati muzejsko zbirko z izbranimi ključnimi težavami potrošniške družbe, ki bistveno prispevajo k onesnaževanju planeta. Predstavila je svoj dokumentarni film *Bilo je spomladi ...*, s katerim je na zelo intimen način, s prikazom zgodbe svoje družinske hiše, opozorila na posledice prekomerne gradnje v urbanih središčih za ljudi in naravo. V filmu je mogoče videti vrsto enakih predmetov, ki jih hranimo v indijski zbirki muzeja. Nekaj teh smo ob projekciji filma razstavili v muzejski avli. Na podlagi starodavnih indijskih mitov je Gupta zasnovala tudi umetniški performans *Prekleta zemlja poželjivih žensk*, ki je osvetlil procese podrejanja narave in posledice njenega uničevanja. Zasnovala pa je tudi literarni natečaj *Kako drevesa določajo naš obstoj in spreminjajo naša življenja?*, ki je spodbudil mnoge ljubitelje dreves in narave, da so prispevali svoje pesmi.⁶

V sklopu paketa *Od varovanja do skrbi* bomo v muzeju pripravili tudi manjše srečanje projektne partnerjev, na katerem bomo odprli vprašanja restavriranja in konzerviranja predmetov iz zunajevropskih muzejskih zbirk ter poudarili pomen sodelovanja z izvornimi skupnostmi pri tem početju. V okviru paketa *Snovanje trajnostnih prihodnosti* pa bomo pripravili eksperimentalno razstavo, ki bo povezala več omenjenih

⁶ Več o rezidenci Kanike Gupta: <<https://www.etno-muzej.si/taking-care>> [24. 8. 2021].

Raziskovalka Kanika Gupta iz Univerze v New Delhiju v Indiji preučuje indijsko zbirko SEM (foto: Tina Palaić, 2021)

tematik. V muzeju se želimo ob izvajanju projekta povezovati z domačimi in tujimi strokovnjaki ter krepiti sodelovanje in izmenjavo znanj in veščin, ki lahko pripomorejo k ustrežnejšemu predstavljanju neevropskih ljudstev ter njihove materialne in duhovne kulture v slovenskem prostoru.

REFERENCE

ICOMOV kodeks muzejske etike

2005 *Icomov kodeks muzejske etike*. Ljubljana: Icom, Mednarodni muzejski svet, Slovenski odbor. <http://www.icom-slovenia.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/eticni_kodeks/eticni_kodeks.pdf> [24. 8. 2021].

ODGOVORNOST muzejev do krajine

2016 ICOM – Resolucija Odgovornost muzejev do krajine. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOMs-Resolutions_2016_Eng.pdf> [24. 8. 2021].

SCHMIDT, Fabian

2019 Venice flooding: Salt threatens frescoes and paintings. *Deutsche Welle*, 14. 11. 2019. <<https://p.dw.com/p/3T4cW>> [24. 8. 2021].

STRATEGIJA za delovanje proti podnebnim spremembam (2018–2021)

2017 UNESCO – Strategija za delovanje proti podnebnim spremembam. <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259255>> [24. 8. 2021].